

**ԿՐՈՆԻՆ ԵՎ ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՄՈՒՆՔԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԻ ՔԱՆԻ
ԲԱՌԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ
(ըստ Սյունիք-Արցախ բարբառային բառապաշարի տվյալների)**

ՄՀԵՐ ՔՈՒՄՈՒՆՑ

Սյունիք-Արցախ բարբառային բառապաշարում կրոնական բնույթի բառերը հայերենի համեմատությամբ կազմում են 58%-ը, իսկ Կ. Բաքի կազմած ցուցակի համեմատությամբ՝ 66%-ը: Նախորդների կազմած թեմատիկ խմբում ավելացվել է երեք բառ՝ ըստ Սյունիք-Արցախ բարբառային բառապաշարի տվյալների, որոնք, կարծում ենք, ունեն հնդեվրոպական ծագում՝ **քաշկ** – **քաշկ/ք**, **սունդու-սունդու(կուկու)**, **կուփեկ-կուփ(է)**: Առկախ է մնում **քաջ** և **քաջք (քաշկը)** բառերի ընդհանուր հիմքից լինելու հարցը: Ավելի հավանական է, որ **քաշ-ք/կ**-ը՝ «չար (h)ոզի», ունի հնդեվրոպական ծագում՝ ***uek-ti-** «ինչ-որ իր, բան, մարդ, էակ»: **Սունդու** բառը ծագում է հ.-ե. ***sent-** «ուղղվել, գնալ, ընթացք, ուղի, ճանապարհ» արմատից՝ **սունդուկուկու**: **Սինդարա**:

Կարծում ենք, որ Սյունիք-Արցախի բարբառային բառապաշարի **կուփ(է)**-ը՝ «1. չար ոզու, դևի կամ հրեշտակի՝ մարդուն, երեխային դիպչելը, խփելը, այսահարելը», իմաստով և ձևով առնչակցվում է հ.-ե. *(s)**kep(h)-** || *(s)**kōp-** արմատի առաջնային և երկրորդային ձևերին՝ 1. «պատուպարել, ծածկել, քողարկել, պաշտպանել», 2. «խփել, տաշել» (հավանական է վերջին իմաստից զարգացումը): Պոկոռնու բառարանը **(s)kōp-** բառահոդվածի ներքո նշում է մի շարք բառեր, որոնք արտացոլում են **կուփ(է)**- բառանվան ձևիմաստային ընդհանրությունները հնդեվրոպական լեզուներում, ինչպես՝ հին բարձր գերմ. **scaffōn** «ձև, պատճառ», հին իսլ. **skap** «ձև, հոգեվիճակ» և այլն:

Բանալի բառեր – Սյունիք-Արցախ, թեմատիկ խումբ, կրոն, նախապաշարմունք, բարբառային բառապաշար, հնդեվրոպական, ստուգաբանություն

Սյունիք-Արցախ բարբառային բառապաշարում կրոնական բնույթի բառերը կարելի է բաժանել տարբեր խմբերի՝ ըստ ծագման, կենսունակության և այլն: Այստեղ, սակայն, առանձնացրել ենք այն արմատները, որոնք ծագմամբ ունեն հնդեվրոպական աղերսներ, դրանց շուրջ կատարված ուսումնասիրություններում բացակայում կամ բավարար չեն բարբառային տվյալները:

Հայերենի հնդեվրոպական աղերսներ ունեցող **աղանդ**, **դի-ք**, **մատ-ուց (-արան)**, **ձառն**, **ընծայ «գոհ»**, **տառն**, **երկիր (պագանեմ)**, **ձառնիչ**, **աւծանեմ**, **բանադրեմ**, **բարեբանեմ**, **թով-չ-ութին**, **թով-իչ**, **երեւ-ոյթ**, **տես-իլ** բառահասկացությունները, որ ընդգրկվում են «կրոն և նախապաշարմունք»

բառիմաստային խմբում¹, բացակայում են Սյունիք-Արցախ բարբառախմբի բառապաշարում: Այս արմատների հիմնական մասը պատմական ժամանակաշրջանում անշուշտ գոյություն է ունեցել: Գործածության բնագավառի համար ձևավորված եզրույթներից շատերը չեն անցել բարբառային բառապաշարին, բայց արմատները պահպանվել են այլ կազմություններում (օրինակ՝ **աղանդ**-ը՝ «որևէ եկեղեցու դավանանքին չհետևող և այլ կրոնական պատկերացումներ ունեցող ուսմունք», բացակայում է բարբառախմբի բառապաշարում, սակայն կարծում ենք՝ բարբառային **անլանգան** բառի հիմքում հ.-ե. նույն արմատն է՝ ***al-** «թափառել»², կամ՝ **մատուցարան** բառի հիմքում ընկած է **մատն** (***mæt-**) > **մանդ** «մատ»): Այդպիսիք հիմնականում ընդգրկված չեն բարբառախմբի համար կազմված թեմատիկ խմբում կրոնական բնույթ չունենալու հիմնավորմամբ: Երեք բառ ենթադրվում է հնդեվրոպական ծագմամբ՝ **քաշկ** – **քաշկ/ք**, **սունդոն-սունդոն(կուկու)**³, **կուփել-կուփ(ել)**, որոնք հավելել ենք Կ. Բաքի և Գ. Ջահուկյանի կողմից ներկայացված թեմատիկ խմբի արմատներին:

Այսպիսով՝ Սյունիք-Արցախ բարբառային տարածքում հնդեվրոպական աղերս ունեցող «կրոն և նախապաշարմունք» բառիմաստային խմբի բառերն են՝ **կրոն**, **հավատք**, **ուղութ(արան)**, **սեղան**, **(լուս)ընծա**, **մախթել**, **ըղօթել**, **իրից**, **սօրփ**, **ըվըտ(արան)**, **անէսկը (տալ)**, **լիվանայ**, **լերգինք**, **անդունդ-ք**, **զեղ**, **հրըց-**, **հօթի**, **քաշկ**, **սունդոն(կուկու)**, **կուփ(ել)**, **ցուց (տալ)**⁴:

Ներկայացնենք որոշ բառերի գործառական բնույթը թեմատիկ խմբում:

Ընծա («նվեր»), **ընծա-արան** կրոնական բնագավառի բառերը բացակայում են բարբառախմբում, և արմատը հանդիպում է **լուսընծա** «լուսնկա» (այլև՝ **լուսինգյա**) բարդության մեջ, որ, անշուշտ, փոխանց-

¹ Տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային ժամանակաշրջան, Եր., 1987, էջ 273-274 (այսուհետև՝ **Ջահուկյան**, ՀԼՊ):

² Գ. Ջահուկյանը հ.-ե. ***aleu-**, ***al-** «թափառել, մոլորվել» արմատից է բխեցնում **ալարել** «ամաչել» և հալերենի բարբառների **ալարել** «ծուլանալ» բառերը (տե՛ս **Գ. Բ. Ջահուկյան**, Ստուգաբանություններ, «Պատմա-բանասիրական հանդես», թիվ 4, Եր., 1963, էջ 86, **Գ. Ջահուկյան**, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Եր., 1972, էջ 313), որոնք հետագայում զարգացման այլ ճանապարհ են անցել («կապ չունի **ալարել** «ծուլանալ» բայի հետ» (**Ջահուկյան**, ՀԼՊ, էջ 25)): Սյունիք-Արցախ բարբառախմբի տարբերակն է **ալանգա** «ծուլ», այստեղից՝ **ալանգա տառնալ** «ծուլանալ», **ալանգա ինել** «1. անգործունյա լինել, 2. հաշմանդամ լինել»: Հավանական է, որ բաղարկվել է **անգյալ** բառի հետ **ալար-անգյալ**, հետագել **ըլարել** իլ **լարել** «հոգնել, ծուլանալ» ձևից (հմմտ. **լար** < **ալար**):

³ **Սունդոնկուկու** բառի ստուգաբանությունը ներկայացվել է ակադեմիկոս Արամ Ղանալանյանի ծննդյան 110-ամյակին և ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հիմնադրման 60-ամյակին նվիրված հանրապետական գիտաժողովում, 2019 (տե՛ս **Մ. Քոստունց**, **Լ. Ներսիսյան**, Մի քանի անունների ստուգաբանություն՝ պատմաազգագրական տեղեկությունների հենքով (պատմական Սյունիք) (տպագրման ընթացքում է):

⁴ Սրանցից վերջինի կրոնական բնույթը բարբառախմբում և առիասարակ հայերենում կասկածելի է, բայց ընդգրկված է հայերենի հնդեվրոպական ծագմամբ բառերի «կրոն և նախապաշարմունք» թեմատիկ խմբում (տե՛ս **Ջահուկյան**, ՀԼՊ, էջ 274), հմմտ., թերևս, **կրոնացոյց**:

ված է գրաբարից և տարածված հայերենի մյուս բարբառներում:

Հըվըտ/դավեր «հոգևորական» բառը, կարծում ենք, քրիստոնեության շրջանում է ձևավորվել, ուստի առանձին միավոր չի համարվում հնդեվրոպական ծագմամբ բառերի թեմատիկ խմբում, այդպես և **պարեբաշտ** «բարեպաշտ», **պարեխոսություն** «բարեխոսություն»: Մակայն **մուխր(ը)ճի-րի/ել** «մոխրաջրել» («մահացածի դիակը լողացնելուց հետո մոխրով օծել») բարդությունը ընդունում ենք որպես նախաքրիստոնեական շրջանից անցած բառ-հասկացություն, որ փոխանցվել է սովորույթի հետ:

Ծագմամբ անհայտ է մնում թեմատիկ խմբին առնչվող **ախար-ը**՝ «1. հատկապես Ջատկի տոնին բաժանվող մատաղը, ընծան»⁵:

Կարծում ենք, որ բարբառախմբի **կուփ(ել)-ը**՝ «1. չար ոգու, դևի կամ հրեշտակի՝ մարդուն, երեխային դիպչելը, խփելը, այսահարելը», իմաստով և ձևով առնչակցվում է հ.-ե. ***(s)kep(h)-** արմատի առաջնային և երկրորդային ձևերին՝ 1. «պատսպարել, ծածկել, քողարկել, պաշտպանել», 2. «խփել, տաշել» (հավանական է վերջին իմաստից զարգացումը):

Բարբառախմբի **յերգինք**⁶ «երկինք» բառն ունի նաև «աստծու և երկնային հոգիների բնակավայր» իմաստը, որը հիմք է տալիս այն ընդգրկելու թեմատիկ խմբում: Այս առումով կարևոր ենք համարում Գ. Ջահուկյանի դիտարկումը, ըստ որի՝ հնդեվրոպացիներն ունեին կրոնական որոշ գաղափարներ պաշտամունքային աշխարհի նկատմամբ, որոնցով աստվածայինը կապվում էր մի կողմից՝ շողացող երկնքի և լուսավոր օրվա, մյուս կողմից՝ նախնիների («հոր»՝ *p₁ter «ավագ սերնդի ներկայացուցիչ, նախնի, հայր») պաշտամունքի հետ. հմմտ. *dei- «շողալ», որից «պաշտվող երկինք, «օր», «աստված» գաղափարները⁷:

Բարբառախմբի **քաշ-կ** || **քաչ-ք** || **քաշ-ք** բառը արտաքին հնչյունական կազմով, մասամբ նաև իմաստային նրբերանգներով («ինչ-որ անսովոր բան») նմանվում է հայերենի՝ անհայտ ծագմամբ **քաջ**-ին. ըստ Հ. Աճառյանի՝ **քաջ**-ի հոգնակի՝ **քաջք** ձևից է («նախնական իմաստն է «լաւ». իսկ «ոգի, դև» նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. ոմկ. մենն աղէկները⁸ «դև, ոգի»⁹): Հ. Աճառյանի կողմից «քաջ» բառահոդվածում¹⁰ լավագույնս ներկայացված են բառին վերաբերող կարծիքները, ուսումնասիրությունները, որոնք, այդուհանդերձ, բավարար չեն եղել ծագումնաբանական եզրակացության համար. **քաջ** բառի ծագումը

⁵ Արոյոն ք ասորական փոխառություն է:

⁶ Նրա հ.-ե. ծագումը կասկածելի է (տե՛ս **Ջահուկյան**, ՀԼՊ, էջ 274):

⁷ Տե՛ս **Ջահուկյան**, ՀԼՊ, էջ 84:

⁸ Հիշատակվում են նաև՝ «Մեզնէ աղէկներ» (Ղ. Ալիշան, Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրօնք հայոց, Ս. Ղազար, Վենետիկ, 1910, էջ 221), «Քան զմեզ աղէկներ» (Սովորութիւններ, նախապաշարումներ և այլն Իզմիտ գաւառին մէջ, «Բիրական լրագիր», թիվ 34, 1899, էջ 540-541) և այլն՝ «հավերժահարսեր, քաջք» (Մխիթար Մեքաստացի, Բաղկիք հայկազեան լեզուի, հատ. II, Վենետիկ, 1769, էջ 670):

⁹ **Հր. Աճառյան**, Հայերեն արմատական բառարան, հատ. IV, Եր., 1979 (1971-1979), էջ 555 (այսուհետև՝ ՀԱԲ):

¹⁰ ՀԱԲ IV, էջ 554-555:

անհայտ է նշվում նաև ՀՄԲ-ում¹¹: Վերջին ստուգաբանական փորձերից մեկում առանձնացված է Պեդերսենի կարծիքը **քաջ** < **աջ**¹², որ մյուս տվյալների հետ նշվում է ՀՄԲ-ում: Մեզ հանդիպած **քաջ** բառի ստուգաբանական փորձերից միայն Հ. Աճառյանինն է, որտեղ զուգահեռներ կան **քաջ(ք)**-ի և բարբառային ձևերի միջև:

Բարբառախմբում ունեցած տվյալները ենթադրել են տալիս, որ իրարից տարբեր արմատներ են **քաջ**-ը և **քաշք**-ը: Ինչպես նշվեց, այս երկու բառերի համար, ըստ Հ. Աճառյանի, ընդհանուր է «լաւ» իմաստը, իսկ «ոգի, դև» նշանակության ձևավորման միակ օրինակն է «մէնէ աղէկները»:

Պետք է նկատել, որ բարբառախումբը առհասարակ չունի **քաջ** «արի, քաջ» բառը, իսկ **քաշկ/ք**-ը «քաջ» նշանակության հետ չի աղերսվում:

Մեր կողմից վերաառաջադրված հարցը՝ **քաջ** – **քաշկ**, սահմանափակում ենք կանխադրություններով.

1. Բարբառային **քաշկ** բառը ձևաիմաստային զուգահեռներն ունի հ.-ե. «ինչ-որ իր, բան, մարդ, իր, առարկա, էակ» իմաստներով ***uek-ti-** (հմմտ. գոթ. **waihts** «կենդանի էակ, գերմարդկային արարած, իր», «ինչ-որ անձ, դև», գերմ. **goth** «բարբարոս», ռուս. **рѣчь** «ճառ, խոսք, տարածայնություն») արմատի հետ: Հ.-ե. ***u-q** > **ք**-ի համար հմմտ. **գիշեր-քըշեր** (***uekeros**), **գնալ-քինայի, գտանել - քիթանայի**:

2. Հայերենի **գէշ** «անտեսք, վատ» (բարբառախմբում՝ **կէշ**) և հ.-ե. ***ueis-** «թույն, ժահր» (վկայվում է Պոկոռնու բառարանում՝ «լէշ, դիակ»¹³) բառերի ընդհանրությունը և **քաշկ** բառի հետ ծագմամբ նույնացնելը քիչ հավանական ենք համարում Սյունիք-Արցախի բարբառախմբի համապատասխան տվյալների համեմատության տեսանկյունից (թերևս բաղդատելի է **քաշ** (**քաշտ**) թռչունի «լէշակեր» հատկանիշը):

3. **Քաշկ** (կ) արմատին չենք զուգահեռում բարբառախմբի «կշիռ» իմաստով **քաշ**-ը (հնարավոր է, միջ. պրակ. միջնորդությամբ անցած փոխառություն լինի կամ ***uek-** հիմքից հայ. և իրան. ժառանգություն, հմմտ. **քաշ-քաշք** «մեջք, սնակուշտ»¹⁴), այլև հայերենում վկայվող **քաշկէն** «գարեհաց», որ համեմատվում է խեթ. արձանագրություններից վերականգնված **kaš** «գարի» արմատի հետ¹⁵, **քաշիկ** և այլն:

Այս բոլոր տվյալները ձեռքի տակ ունենալով (այլև **քաշ** «ցած, ներքև», արևելյան լեզուներից անցած հնարավոր բառամիավորները)՝ կարծում ենք, որ կարող են ծագումնաբանորեն աղերսներ ունենալ կամ չունենալ՝

Ս. **Գէշ** «անտեսք, վատ» (բարբառախմբում՝ **կէշ**) և հ.-ե. ***ueis-** «թույն,

¹¹ Տե՛ս **Գ. Չառուկյան**, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, «Ասողիկ» հրատ., Եր., 2010, էջ 777 (այսուհետև՝ ՀՄԲ):

¹² Տե՛ս **Ս. Պետրոսյան**, Հայկական վիշապամարտի երկու հակադիր կերպարներ, «Պատմա-բանասիրական հանդես», 2010, թիվ 1, էջ 189-196:

¹³ **Pokorny J.**, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I bend, München: Francke Verlag, Bern, 1959, p. 1134.

¹⁴ ՀՄԲ IV, էջ 553:

¹⁵ Տե՛ս **Kloekhorst A.**, Etymological Dictionary of the Hittite inherited lexicon, vol. 5, Brill, Leiden-Boston, 2007, էջ 754:

ժահր» (ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ իրան. ծագմամբ)¹⁶, այստեղից՝ **գիշանգո, գիշակեր** բառերի ընդհանրությունները ակնհայտ են:

Բ. Տարբեր են **գի/էշ** «դի» և **քաշ(-տ)** «մի տեսակ թռչուն» բառերը (նաև ձայնավորական փոփոխություններն են դժվար բացատրվում):

Գ. Իմաստային առումով խնդրահարույց է որոշակիացնելը, թե **քաշ(-տ)** «թռչուն» և **քաշք/կ** «չար ոգի, ինչ-որ էակ» բառերը (<հ.-ե. ***uēk-ti-** «ինչ-որ իր, բան, մարդ, էակ») ընդհանուր հիմքից են՝ ***uēk-ti-**, թե՛ ***kau-** արմատից է անհայտ ծագմամբ բառերի շարքում¹⁷ նշվող թռչնանունը: Մենք արդեն նշել ենք, որ ձևաիմաստային առումով այս խմբին են աղերսվում նաև՝ **քաշ** «նիհար, տգեղ, չեչոտ» (առանձնապես նույնացվում է թռչունի հետ) և **քաշկ** «եղանակ, ձև, կերպ»¹⁸:

Դ. **Քաշ** «ցած» (<***kau-no-s** «տապալել, իջեցնել, վար առնել, վիատեցնել») բառի քննության փորձից ենթադրելի է, որ նրա աղերսները վերոնշյալ բառերի հետ թույլ են (**քաշ** «ցած» բառին անդրադաստանալիս տրվել են առնչակից հնարավոր տարբերակները և համանունները):

Ե. **Քարշ** > **ր** անկումով. **քաշ(ել)** «քաշել» բազմիմաստ բառը փոխառություն է:

Բառի քննությունը եզրափակում ենք այն կարծիքով, որ հայերենում վկայվող և բարբառախմբում առկա **քաշ(կ)** «եղանակ, ձև, կերպ»¹⁹ (հմմտ.՝ **քրշկամեր** «մի այլ կերպ՝ առանց միջամտելու մերված կաթ», **քրշկածակ** «անձանոթ, ահագոու անցք կամ այր», **քրշկապեն** «անիմանալի ուժի կողմից արված գործ, սատանայի գործ, բան»), **քաշ(տ)**²⁰ (**քաշ** «մի տեսակ թռչուն՝ արծվի տեսակ՝ մուգ գույնի» (**թռչնաքաշ(տ)**)²¹) և **քաշ-ք/կ** «չար ոգի» բառերը ունեն ծագումնաբանական ընդհանրություններ: Բարբառախմբի **քի/քշերի**-ն, հնարավոր է, հետագայում է իմաստի նեղացում ստացել «կգաքիս»: Հավանական է՝ այն վերաիմաստավորվել է. նախապես պիտի ունեցած լիներ «մի որևէ կենդանի, որ գիշերն է դուրս գալիս», հմմտ. **քիշե/իրածետ** «գիշերը շրջող թռչուն» > «չղջիկ»:

Զ. Փաստորեն՝ առկախ է մնում **քաջ** և **քաջք (քաշկր)** բառերի ընդհանուր հիմքից լինելու հարցը, կամ քիչ հավանական է, որ դրանք նույն հիմքից են առաջացել. եթե հետևում ենք մատենագրական և բարբառային տեղեկություններին, ապա կարծում ենք՝ **1.** այլ քննություն են պահանջում **քաջ** «լավ» («ուժեղակ՝ առաւել աջով») և **քաջ** «ոյուցագուն»

¹⁶ Տե՛ս ՀՄԲ, էջ 159:

¹⁷ Տե՛ս ՀՄԲ, էջ 776-777:

¹⁸ Այս մասին տե՛ս Մ. **Քումուց**, Տարածական հարաբերություններ արտահայտող բարբառային մի քանի հնարանությունների շուրջ (վիճահարույց ստուգաբանություններ, բնիկ և օտար բառային ընդհանրություններ կամ հանդիպադրումներ) // Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր, պրակ 1, Ստեփանակերտ, 2021, էջ 17-19:

¹⁹ ՀՄԲ IV, էջ 553-554:

²⁰ ՀՄԲ IV, էջ 554:

²¹ «Իսկ թռչնաքաշտ որ մեծամեծ են էս սևաթոր, սպգաւ ի վերուստ ի վայր, եւ եկն ի սեղան թագաւորին...» (**Ստեփաննոս Օրբելեան**, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, հատ. Ա., Ի գործառնուն Կ. Վ. Շահնագարեանց, Փարիզ, 1859, էջ 93):

(«քաջագն») իմաստներով²² վկայված բառերը, և այս հիմունքով ուղղորդվելը կարող է պարզեցնել ծագումնաբանական հարցերը, **2. քաշ-ք/կ** «չար (հ)ոգի» բառի համար կանխադրում ենք ձևով և իմաստով առնչակից հ.-ե. ***uek-ti-** «ինչ-որ իր, բան, մարդ, էակ» հիմքը, որ ինքուրույն զարգացում է ունեցել թե՛ հին հայերենում (հմմտ. (բան. Մ. Խորենացի) ...**Քաջերը քեզ բունեն տանեն...**), թե՛ բարբառներում (հմմտ. **քաշկերը քեզ փրոնեն, քաշկը օնի քեզ, քաշկավ ինզես, քաշկու հիլիշտրանկ տառնասն** (անեծքներ), այլև **քաշկու կրտօր** «մութ, խավար», **քաշկու հրքասանիք** «խառնաշփոթ», **քաշկի պոնն** «անիծված վայր») և այլն:

Մյունիք-Արցախի նախապաշարմունքներում (հ)ոգիների կամ անհասկանալի, անիմանալի երևույթների և թռչունի աղերսները, մեկին մյուսի մեջ պատկերացնելը դրսևորվել են այլ բառերում ու հասկացություններում, հմմտ. **անգ-անգդ-Անգեղ**²³, **սունդու-սունդուկուկու, յենդակուկու: Քաշկ || քաշք** բառերի կ||ք-ն բարբառային տարբերակներ են: Ընդ որում, ենթադրվում են նաև **կ** և **տ** վերջադիրների նախաձևերը՝ **քաշ-ուկ** և **քաշ-ուտ** (հմմտ.՝ **քաշկուտ, քաշկավ ինզաւծ**), կամ, որ ավելի հավանական է, **կ||ք** և **տ-**ն տաբուի մնացուկներ են, երբ բառին ավելացնելով որևէ մասնիկ կամ փոխելով նրա որևէ հնչյուն՝ բառը անձանաչելի է դառնում չար ոգուն, և նա այլևս չի կարողանում վնասել²⁴, հմմտ. Մյունիք-Արցախում՝ **կրորհաքի**²⁵: Առայժմ մեզ չի հանդիպել **քաշ(տ)** թռչունի հետ կապված որևէ նախապաշարմունքային մնացուկ (**քաշ-քի/րչեղակ**-ը, հնարավոր է, այդ դեպքերից չէ՛ «տարբեր թռչուններ»), կամ գուցե այդ երևույթները խտացվել են բառի մեջ և այդուհետև ըմբռնվել **քաշկ** «մի այլ ձևի, կերպի (հ)ոգի»։ իսկապես դժվար է որոշել: Ուստի այս համատեղության պայմանականորեն միայն մեկն ենք դնում՝ «նախապաշարմունք» ենթախմբում: Բարբառախմբի՝ **քաշք** բառով բազմաթիվ դարձվածքներ և կազմություններ կրում են «չար ոգի, տգեղ, մի ինչ-որ առեղծվածային էակ, չար ոգու ձև, կերպ, նրա գործողության եղանակ» հասկացությունները՝ **քաշկավ կյսի, քաշկավ ինզել** և այլն:

Այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ **քաշ(-)** հնչյունակազմով համանունները լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում յուրահատուկ ճանապարհ են անցել, փոփոխվել ժողովուրդների փոխշփումների, լեզվի տարբերակների հանդիպադրումների և այլ գործոնների հետևանքով, որոնք էլ ավելի են դժվարացրել նրանց ծագումնաբանական քննությունը: Ուստի և՛ հնարավոր չէ վերոբերյալ կանխադրույթները համարել սպառիչ:

²² Տե՛ս **Գ. Աւետիքեան, Խ. Միրմիշեան, Մ. Աւգերեան**, Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի (հատ. I-II, Տպարան ի Սրբոյն Ղազարու, Վենետիկ, 1836-1837), հատ. II, Եր., 1981 (1979-1981), էջ 981 (այսուհետև՝ ՆՀԲ):

²³ **Մ. Քուսունց**, Անգ>(Ս)անգեղ (Nergal -'Epye'λ) «անգղ», բժիծ, պիծակ բառերի ստուգաբանություն // Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր, հատ. 2, Սյունիանակերտ, 2019, էջ 139-143:

²⁴ Տե՛ս **Հ. Աճառյան**, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի: Համեմատությամբ 562 լեզուների, հատ. IV, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Եր., 1961, էջ 721-722 (այսուհետև՝ ԼՔՀԼ):

²⁵ ԼՔՀԼ VI, էջ 721-723:

Այսպիսով՝ ներկայացնենք «կրոն և նախապաշարմունք» բառ-
 իմաստային խմբի բառերի քանակական պատկերը

Ենթախմբեր ²⁶	Ըստ Կ. Բաքի	Վիճահարույց	Ըստ Գ. Ջահուկյանի	Սյունիք-Արցախ
1.	12	5	17	9
2.	6	0	6	3
3.	7	1	2	2
4.	7	1	11	7
Ընդամենը	32	7	36	21

**МГЕР КУМУНЦ – Исследование нескольких слов о религии и предрас-
 судках (согласно словарному запасу сюникско-арцахских диалектов).** – В лек-
 сике Сюникско-Арцахского диалекта слова религиозного характера составляют
 58% по сравнению с армянскими, и по сравнению со списком, составленным Д.
 Баком - 66%.

В тематическую группу, образованную предыдущими, добавлены три слова,
 согласно лексике Сюникско-Арцахского диалекта, которые, по нашему мнению,
 имеют индоевропейское происхождение: кашк-кашк (**քաշկ – քաշկ**), сунду-сунду
 (куку) (**սոննդոն-սոննդոն(կուկու)**), купел-куп (эл) (**կուփեկ-կոնփ(էլ)**).

Остается нерешенным вопрос, является ли кадж (**քաջ**)икаджк (кашк) (**քաջք
 (քաշկը)**) общей основой слов. Более вероятно, что каш-къ/к (**քաշ-ք/կ**), «злая
 душа», имеет индоевропейское происхождение: *цек-ti- «ничто, вещь, человек,
 существо». Слово Сунду (**Սոննդոն**), скорее всего, происходит от корня *sent –
 «направиться, идти, движение, путь, дорога»: сундукуку (**սոննդոնկուկու**), **Син-
 дара (Մինդարա)**.

Мы считаем, что слово куп(эл) (**կոնփ(էլ)**) - это- 1. «Прикосновение, удар
 злого духа, демона или ангела человеку, ребенка,» в лексике Сюникско-
 Арцахского диалекта по значению и форме родственен первичным и вторич-
 ным формам индоевропейского корня *(s)kep(h)- || *(s)kōp-: 1. «укрывать,
 покрывать, защищать»; 2. «бить, резать» (возможное развитие от последнего
 значения). В словаре Покорного под словом (s)kōp- упоминается ряд слов,
 отражающих семантическое сходство слова «куп(эль)-» (**կոնփ(էլ)**) в индоев-
 ропейских языках, например древневерхненемецкое **scaffōn** «форма, причи-
 на», древнеисландское **skap** «форма, душевное состояние» и др.

Ключевые слова: Сюник-Арцах, тематическая группа, религия, предрассудки, диа-
 лектная лексика, индоевропейский язык, этимология

**MHER KUMUNTS – Survey of Several Words about Religion and Prejudice
 (According to the Syunik-Artsakh dialect dictionary).** – In the dialectical vocabulary of
 Syunik-Artsakh, religious words make up 58% com-pared to Armenian, and compared
 to the list of K. Baq compiled by Baku - 66%. Three words have been added to the
 thematic group formed by the previous ones, according to the data of Syunik-Artsakh
 dialectical vocabulary, which, we think, are of In-do-European origin: **kashk-kasq**

²⁶ Ենթախմբերը ներայացված են Կ. Բաքի կազմած թեմատիկ խմբի համեմատու-
 թյամբ (Buck C. D., A Dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European lan-
 guages (A contribution to the history of ideas), University of Chicago press, Chicago & London,
 1988, p. 1462):

(քաշկ – քաշկ/ք), **sundu-sundu (kuku) (սունդուն-սունդուն(կուկու)), kupel-kup(el) (կուփել-կուփ(էլ))**. There's a question of whether **kaj (քաջ)** և **kajq (kashk) քաջք (քաշկք)** is the general basis of the words. It is more probable that **kash-q / k (քաշ-ք/կ)**, "evil spirit", has Indo-European origin: ***uek-ti-** "something, thing, man, being".

The word (**Սունդուն**) probably derives from the root ***sent** – “direct, go, motion, way, road:” **sundukuku (սունդունկուկու), Sindara (Սինդարա)**.

We think that the word **kup(el) (կուփ(էլ))**: 1. “Touch, blow, blow of a person, child, evil spirit, demon or angel” in the vocabulary of the Syunik-Artsakh dialect in meaning and form it is related to primary and secondary forms of the Indo-European root *(s)kep(h)- || *(s)kōp-: 1. "cover, cover, cover, protect"; 2. "beat, cut" (possible development from the last meaning). In the Pokorny dictionary, under the word (s)kōp-, a number of words are mentioned that reflect the semantic similarity of the word "kup(el)-" (կուփ(էլ)) in Indo-European languages, for example, Old High German *scafōn* "form, cause", Old Norse *skap* "form, mental condition", etc.

Key words: *Syunik-Artsakh, thematic group, religion, prejudice, dialect vocabulary, Indo-European, etymology*